

Küreselleşen Kültür Bağlamında Kaliteli Hayat Sanrısı

The Delusion of Quality Life in the Context of Globalizing Culture

Öz

Bu çalışmada, küreselleşen kültürde bireylerin tüketim davranışlarının sosyal medya kullanımıyla nasıl etkilendiğini ve bu etkileşimin eğitim kurumları ve üretim arasındaki ilişkilerle nasıl ilişkilendirildiğini belirlemek amaçlanmıştır. Küreselleşmenin en önemli özelliği, bilgi ve görüntü iletişiminin hızlı ve yoğun olmasıdır. Birey, genellikle kendisinden daha üst sınıftaki birini taklit etme eğilimindedir. Günümüzde bu taklit eğilimi sonucunda birey, tüketim çılgınlığına kapılmıştır. Birey, sosyal medyada bu tüketim çılgınlığıyla statüsünü yükselttiğini düşünmektedir. Ancak bu statü bireye sahte bir hayat sunmaktadır. Günümüz bireyi, bu sahte hayatı gerçek bir hayat zannetmektedir. Bu sanrısız durum, onu sefaletle sürüklemektedir. Eğitim kurumu, günümüz bireyinin bu durumuna çare olamamaktadır. Okul, ahlaki değerleri öğretirken ve söz konusu değerleri sergileyen bireyleri model olarak sunarken medya, tam tersini yapanları toplum tarafından ödüllendirmektedir. Bu nedenle birey, ilişkiler içinde medyanın öne çıkardığı ve toplumun onayladığı kişileri rol model olarak almaktadır. Çalışmanın sonunda gerçek mutluluğun, küresel dünyayı reddetmeden yerel yaşama önem vermekle mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımla bireyin üretken bir kimlik geliştireceği ve gerçek mutluluğu yaşayacağı önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, kültür, medya, tüketim, eğitim

Abstract

In this study, the aim is to determine how individuals' consumption behaviors are affected by the use of social media in a globalizing culture and how this interaction is associated with the relationship between educational institutions and production. The most important feature of globalization is that information and image communication are fast and intense. Individuals generally tend to imitate someone in a higher social class than themselves. Today, as a result of this tendency to imitate, individuals get caught up in a consumption frenzy. They believe that they have increased their status with this consumption frenzy on social media. However, this status offers them a fake life. Today's individuals mistakenly see this fake life as real. This delusional state leads them into misery. Educational institutions cannot provide a solution to this situation of today's individuals. While schools teach moral values and present individuals who demonstrate them as role models, the media rewards society for those who do the opposite. For this reason, individuals, in contradiction, take as role models the people highlighted by the media and approved by society. In conclusion, we emphasize that real happiness is possible by giving importance to local life without rejecting the global world. We suggest that with this approach, individuals will develop a productive identity and experience true happiness

Keywords: Globalization, culture, media, consumption, education

1. Atatürk Öğretmen Akademisi

Giriş

Birey, içinde bulunduğu kültürel çevrede kendine rol model olarak benimsediklerini taklit etme eğilimindedir (Bandura, 1971). Bugün küreselleşen dünyada bireyin çevresi oldukça genişleşmiş durumdadır. Bu kültürel çevrenin genişlemesi, bilişim dünyasındaki gelişmeler sayesinde olmuştur. Sosyal medyanın gelişmesi ile birey, hem rol model olarak seçeceklerini kolay yoldan bulmakta ve aynı zamanda da sosyal medya içinde yer alabilmektedir. Elbette sosyal medyayı düzenleyen güçlerin temel amacı maddi kazançtır (Hari, 2022). Bireyi tüketime yöneltmek temel amaçtır. Sosyal medyada yer almak, sosyal medyanın öne sürdüğü modelleri taklit etmekle mümkündür. Bu taklit etme eğiliminin sonucunda birey, tüketim çılgınlığına esir olmaktadır. Birey, sosyal medyada bu tüketim çılgınlığı ile bir görünüm kazanarak statüsünü/sınıfını yükselttiğini sanmaktadır. Bu durum, bir sanrıdır. Türk Dil Kurumu (t.y)'na göre sanrı, "Uyanık bir kişinin, kendi dışında var sandığı ancak gerçekte olmayan olguları algılaması, yaşaması; varsanı, birsam, halüsinasyon" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durumda bireyin yaşadığı durum, gerçek yaşantısını yansıtmamaktadır. Gerçek hayatta, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu veya mensup olduğu sosyal sınıfı da ifade edebiliriz. Gerçeği yansıtmayan bu statü/sınıf, bireye sahte bir hayat sunmaktadır. Günümüz bireyi bu sahte hayatı, kaliteli bir hayat sanmaktadır. Bu hayat onu sefaletе götürmektedir. Eğitim kurumu da günümüz bireyinin içinde bulunduğu duruma çare olamamaktadır. Okul, ahlaki değerleri öğretip bunları sergileyen bireylerin model alınmasını öğütlerken; medyada bunun zıttını yapanların toplum tarafından ödüllendirildiğini görmektedir. Doğal olarak birey, bu çelişkiler içinde medyanın öne çıkardığı ve toplumun onayladığı kişileri rol model almaktadır. Bu küresel döngü içerisinde birey, tüketime yönelirken üretimden uzaklaşıp geniş gibi görünen dar bir kültürel çevre içerisinde yerel kültürüne yabancılaşmaktadır. Bu çalışmada, küreselleşen kültürde bireylerin tüketim davranışlarının sosyal medya kullanımıyla nasıl etkilendiğini ve bu

etkileşimin eğitim kurumları ve üretim arasındaki ilişkilerle nasıl ilişkilendirildiğini belirlemek amaçlanmıştır. Makalenin sonunda gerçek mutluluğun küresel dünyayı reddetmeden yerel yaşama ve üretime önem verilmesinin gereği üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımla bireyin üretime dayalı bir kimlik geliştirebileceği ve gerçekten mutlu olacağı önerilmektedir.

Küreselleşme ve Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura, Sosyal Öğrenme Kuramı'nda, bireylerin çevrelerinde gördüklerini ve rol model aldıklarını taklit ederek öğrendiklerini ileri sürmektedir (Bandura, 1971). Bandura'nın kuramında, "karşılıklı belirleyicilik" adı verilen bir kavramdan bahsedilmektedir. Bu kavramla, bireyin rol model aldıklarının yaşadığı kültürle ilişkili olduğunu vurgulamak istemektedir. Bugün yaşadığımız dünyada, bireylerin çevresinin oldukça geniş olduğunu söyleyebiliriz. Bu geniş çevre, internet ve televizyon sayesinde oluşmuştur. Bilişim dünyası sayesinde bilginin hızla bir yerden başka bir yere ulaşması ve saklanması, yaşadığımız dünyayı bir büyük köye dönüştürmüştür. Bu geniş çevre bize aynı zamanda dar bir alan sunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte daha homojen bir kültür, yaşam alanlarımızın sınırlarını belirlemektedir. O. B. Hardison, "Disappearing Through the Skylight" adlı eserinde şöyle demektedir: "Bu dünyada büyüyen çocuklar, bu nedenle çeşitlilik değil, tek tip deneyimleyecekler ve kimlikleri bu tek tip deneyimlerle şekillendiği için kültürlerin ve bireylerin aralarındaki farklılıkları giderek daha az hissedeceklerdir" (Aktaran: Niedzwiecki, 2011: 135). Bugün televizyon programlarında izlediğimiz dizilerin ve filmlerin içerikleri, internet üzerinde takip ettiğimiz şeyler, küreselleşmenin bir sonucudur. Televizyon programlarındaki içerik kimler tarafından hazırlanıyor? Kim karar veriyor? Karar vericiler kimlerden etkileniyor? Tüm bu soruların cevabını, küreselleşmenin niteliğini çözümleyerek verebiliriz. Küreselleşme, modernleşme ve post modernleşme ile ilişkilendirilen bir olgudur ve dünyanın somut bir şekilde bütünleşmesini temsil eder (Robertson,

1992). "Küreselleşme, pratiklerin, ilişkilerin, bilincin ve toplumsal yaşamın dünya çapında yayılmasıdır" (Ritzer ve Stepnisky, 2019: s. 600). Küreselleşmenin temeli ekonomiktir. "Yeni ekonomik düzen" olarak adlandırılan neoliberalizm, tüm bu soruların cevaplarını içermektedir. Connolly (2016), neoliberalizmin hayatımızın her alanını ne kadar kontrol etmeye eğilimli olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

Neoliberalizm, Avro-Amerikan hayatına çeşitli derecelerde yerleşmiş sosyo-ekonomik bir feseferdir denilebilir. Medyadaki sunumlarından, bireyin özgürlüğünü piyasalara bağlayarak piyasaların kendi kendini düzenleyici eşsiz gücüne ölçsüz bir güven sergiler. Daha düşük desibelli bir seviyede ama daha yüksek yoğunlukta, devletleri, şirketleri, ibadethaneleri ve medya disiplini teşvik ederek bu unsurları; doğayı, devlet politikasını, çalışanları, tüketenleri, aileleri, okulları, yatırımcıları ve uluslararası yatırımcıları organize etmek için zincirini koparmış piyasalar adına gerekli koşulları sağlamak için mali krizleri, ekolojik felaketleri ve bu tezgahın yarattığı bölgesel çatışmaları hasıraltı etmek için kullanır (s. 35).

Bandura (1971), deneyleriyle bize sunulan modellerin ödül alanlar olduğu sürece onları taklit edeceğimizi kanıtlamıştır. Küresel dünyayı savunanlar ve buna bağlı olarak ekonomik bir güç elde eden uluslararası şirketler, internet ve televizyon kanalları aracılığıyla bize nasıl yaşamamız gerektiğini gizlice empoze etmektedirler. "Küresel monokültür, sadece yediklerimizi ve görünüşümüzü değil, aynı zamanda düşünce şeklimizi de değiştirerek yayılmaktadır" (Niedzviecki, 2011: s.133). Kapitalizm, küresel ekonomi politikasını tanımlayıp yapılandırmakla kalmamakta; bu süreç içinde, şirket kapitalizminin ve tüketiciliğin değerlerini ve yaşam felsefesini taşıyan ticarileşmiş medya ürünlerinin dağıtımını yoluyla küresel kültürü de belirlemektedir. Bu da kültürel bir bütünlük –bir "yaşam tarzı" gelişmekte olan ulusların izlemesi gereken bir "gelişim yolu"- olarak algılanmaktadır (Schiller, 1979) [Aktaran: Tomlinson, 124-125].

Kültürün önemli bir unsuru olan dil, küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan biridir. Maalouf (2017), küreselleşen kültür karşısında şu soruları sormaktadır:

Günden güne oluşan küresel kültür, ne ölçüde Batılı, hatta daha özel olarak Amerikalı olacaktır? Bu sorunsaldan hareketle başka sorular da eklenecektir zincire: Farklı kültürlerle ne olacaktır? Bugün konuştuğumuz pek çok dile ne olacaktır? Peki er ya da geç yok olmaya yazgılı yerel lehçeler? Dünyalaşma gitgide kültürlerin, dillerin, törenlerin, inançların, geleneklerin yok edicisi gibi, kimliklerin yok edicisi gibi görünecek olursa, gelecek on yıllarda hangi atmosfer içinde gelişecektir? Eğer her birimizden, tanımlandığı şekliyle ve tanımlanacağı şekliyle modernliğe ulaşmak için kendini inkar etmesi istenecekse, gerici tepkiler ve elbette şiddet genelleşmeyecek midir? (ss. 63-64).

ABD'nin küreselleşme ile birlikte kültür emperyalizmini güçlü bir biçimde gerçekleştirdiğine inanan Avrupa ülkeleri buna karşı tepki koymaktadırlar. Maalouf (2017) bu konuda bir Fransız arkadaşı ile sohbetini "Ölümcül Kimlikler" adlı kitabında şöyle anlatmaktadır:

Birkaç yıldır, Fransa'da en yakın dostlarımdan bazılarında küreselleşmeden bir afetmiş gibi söz etme eğilimi gözlemliyorum. "Gezegen köyü"nden söz edilmesi onları fazla heyecanlandırmıyor, İnternet'e ve iletişim konusundaki en son gelişmelere mesafeli bir ilgi duyuyorlar. Çünkü onların gözünde küreselleşme Amerikanlaşma'yla eş anlamlı: kendi kendilerine, hızla tektipleşmeye doğru giden bu dünyada yarı Fransa'nın yerinin ne olacağını, diline, kültürüne, saygınlığına, parlıtısına, yaşam biçimine neler olacağını soruyorlar; mahallelerine bir fast food açılınca sinirleniyor, Hollywood'a, CNN'e, Disney'e ve Microsoft'a veryansın ediyor ve gazetelerde İngilizceden alındığı şüphesi uyandıran en küçük bir dil kullanımının peşine düşüyorlar (ss. 63-64).

Küreselleşme ve Tüketim Kültürü

Yükselen küresel kültürün en belirgin şekilde dışa yansıyan aracı popüler kültürdür. Popüler kültür, Adidas, McDonald's, Disney, MTV gibi birçok şirket tarafından yayılmaktadır. Bu şirketlerin kontrolü elitlerin elinde olsa da popüler kültür, dünyanın her köşesinde geniş kitlelere etki etmektedir. Gorz (2001), küreselleşme ile sermaye arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

Aslında, sermayenin göçü yetmişli yılların başında "çokuluslular" olarak adlandırılan şirketlerin ortaya çıkmasıyla, yani yabancı ülkelerin iç piyasalarına ulaşabilmek amacıyla üretim şubeleri açan firmaların ortaya çıkmasıyla hızlanmıştı. Bu dönemde, çokuluslu şirketlerin büyük çoğunluğu Amerikalı şirketlerdi. Henüz, 1990'lı yıllara doğru ortaya çıkan küreselleşmeyle karşı karşıya değildik. Zira, metaların serbest dolaşımı hala gümrük duvarlarıyla engelleniyor ve sermaye transferleri devletlerin kontrolüne tabi olmaya ve onların önceden verdikleri izne bağlı olmaya devam ediyordu. Hareketliliğin önündeki bu engeller, ancak yetmişli yılların sonunda büyük grupların yaptığı baskı sayesinde yavaş yavaş ortadan kaldırılacaktı. Çokuluslu şirketler, ulusaşırı ve küresel şirketlere dönüşecekti. (s. 25).

1980'lerden itibaren günlük dile yerleşen küreselleşme ile artık küçük işletmeciler ve hatta bireylerin sermayeleri bile zamansız ve mekânsız bir ortamda değerlendirilebilmektedir. Sermaye kendi yarattığı zamanları ve mekânları neredeyse sınırsız bir hale getirmeyi başarabilmiştir. Sermayenin sınırsızlığı bireylerin yaşam sınırı olmuştur. Özellikle kendi kültürü dışındaki uyarıcıları erken yaşta alması ve kabul etmesi, başka bir dünyanın ve yaşam biçiminin olmadığına inanması gibi. Dıştan gelen uyarıcılarla yeni bir kültürün oluşması, bir yerde kültür emperyalizmini sağlamaktadır. Kapitalist sermayenin en önemli özelliği, internet üzerinden milyonlarca bireyi izlemesidir. Bu sayede milyonların neyi paylaş-

tıklarını veya neyi aradıklarını takip edebilmektedirler (Hari, 2022; Turow, 2015).

Atalarımız, "tatminin ertelenmesi"ni tembihleyebiliyorlardı. "Bugün önemli olan, tüketilen nesnelere anında, hemen, şimdi doyum sağlanması ve daha o nesnenin tüketimi tamamlanmadan yeni hazlar aramaya girişmesidir. "Bunun için de tüketicilerin gerçek dünyevi ihtiyaçlardan koparılması, bu ihtiyaçlarına yabancılaştırılması ve gerçekten de ihtiyacı olmayan şeyleri tüketirken yaşayabilecekleri suçluluk duygusundan arındırılması gerekir" (Işık, 2022: s.201). "Tüketim toplumunda ise tatminin imkansız olduğunu ilan ediyor ve gelişimini sürekli artan taleple ölçüyorlar" (Bauman, 2018b: s. 255). Tüketim toplumuna uygun birey yetiştirmek için TV'nin görevi büyüktür; çocuklar TV yoluyla küçük yaşlardan itibaren bu yönde eğitim almaktadırlar. "Televizyon, çocuklara televizyon izlemenin onlardan talep ettiği şeyleri yapmalarını öğretirken eğitir" (Postman, 2019: s.178). Sanders (1999) Öküzün A'sı adlı kitabında televizyonun çocuklar üzerindeki etkisini şöyle açıklamaktadır:

Günümüzde diğer tüm programlardan çok reklamlar çekmektedir çocukların ilgisi; böylece bir taşla iki kuş vurulmuş olur. Çocuklar, tüketici kültürü eğitimi de almış olurlar. Michigan Üniversitesi'nden toplum-bilimci Michael Morgan, 1993 yılında yaptığı bir araştırmada Channel One'a -reklamla dolup taşan ve sınıflardaki televizyonlardan çocuklara seyrettirilen bir kanal- abone olan okulların orta ve yüksek gelirli olan yaşadığı semtlerden çok düşük gelir bölgelerinde bulunduğunu saptamıştır (s. 53).

Facebook ve internet herkese hayallerini verdi. Manken olmak isteyen manken oldu, akademisyen olmak isteyen akademisyen oldu, filozof olmak isteyen filozof oldu, vb. Elbette gerçekle bir alakası olmayan dünyanın birey farkında olsa bile yine de hayallerine yaklaştığını veya vardığını sanır. Büyük bir sanrısız dünyanın içindedir. Çıkmak istese çıkamaz. Hayallerini tamamen silmesi gerekir. Bu aura içeri-

sinde oluşan kültüre Niedzviecki (2010) dikizleme kültürü demektir. Tayfun Atay, buna '*görünüyorum o halde varım*' demiş. Günümüz dünyasının yaygın kültürel ortamından aldığı güçlü destekle kendini özel, türünün tek örneği gören bireyler (Niedzviecki, 2011), tam da küresel kültürün aradığı bireylerdir. Bu bireylerin tüketim çılgınlığı kapitalist dünyaya uygundur (Baudrillard, 2021). Roscoe (2015) bu durumu şöyle tanımlamıştır: *Harcıyorum, Öyleyse Varım*. Kısaca, günümüz insanı tüketim çılgınlığı içinde görünmek istiyor. Tüketim toplumunda yaşayan tüketicileriz. "Tüketim toplumu, piyasa toplumdur; bizler hem tüketiyor hem tüketiliyoruz; aynı anda hem müşteri hem metayız" (Bauman, 2018a: s.144). Bauman (2012), küreselleşme bağlamında oluşan yeni tüketim alışkanlıklarımızı modern hayata geçiş ile bugünkü küreselleşen hayatın farkını şöyle açıklamaktadır:

Ama bütün insanlar, dahası bütün canlılar, ezelden beri "tüketmekte"dirler. O halde, bir tüketim toplumundan söz ettiğimizde aklımızda o toplumun bütün üyelerinin bir şeyler tükettikleri gibi sıradan bir tespitten öte şeyler vardır ki o da şudur: Nasıl atalarımızın toplumu, kuruluş aşamasındaki modern toplum, endüstriyel çağın toplumu, bir "üreticiler toplumu" idiyse, aynı derin ve temel anlamda bizim toplumumuz da bir "tüketim toplumu"dur. Eski tip modern toplum üyelerini en başta üretici ve asker olarak görürdü; onları üreticiler ve askerler olarak şekillendirirdi. Toplumun üyelerine dayattığı ve uymalarını istediği "norm", bu iki rolü oynama görevi vasıtasıyla zorla kabul ettirilirdi. Bu toplumun üyelerine dayattığı norm, bu rolleri oynama kabiliyeti ve istekliliğiydi. Ancak mevcut geç modern (Giddens), ikinci modern (Beck), sür-modern (Balandier) ya da post-modern olarak nitelendirilen evrede, modern toplumun kitlesel endüstriyel işgücüne ve zorunlu askerliğe pek ihtiyacı kalmamıştır; toplum, üyelerini tüketiciler olarak değerlendirme ihtiyacındadır artık. Günümüz toplumu, üyelerini, en başta,

tüketici rolünü oynama görevinin emrettiği şekilde biçimlendirmektedir. Toplumumuzun üyelerine dayattığı norm, bu rolü oynama kabiliyeti ve istekliliğidir (s. 82).

Küreselleşme Kentleşme ve Medya

Küreselleşme ile birlikte kentleşme ilişkisi nasıl ele alınabilir? Önemli olan kent yaşamı ve kentli birey olmaktır. Küreselleşme, tüm ülkeleri ve kentleri bir araya getirip dünyayı bir köy kadar küçültmüştür. Bugün kent yaşamının en önemli göstergeleri, uluslararası şirketlerin ürünlerini uygun ortamda tüketmek, kullanmak ve dert etmektir. Gelişmekte olan ülke vatandaşlarında bu davranışlar daha yaygındır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, küresel markalara ABD vatandaşlarından daha fazla olumlu anlam yüklemektedir (Karanfil, 2015). Starbucks, McDonalds, GM salonlarında tüketilen içecekler önemli unsurlardır. Instagram ve Facebook sayesinde dünyaya özellikle yaşadığı çevrede (sanal veya gerçek) bunu görünür hale getirmek önemlidir. Tayfun Atay, buna '*görünüyorum o halde varım*' demiştir. Kısacası var olmak başkalarının seni görmesiyle olur. Bu neden önemlidir? Çünkü günümüz bireyi görünürlüğü ile bir statü ve kimlik kazanır. Daha da önemlisi bununla mutlu olur. Çünkü mutluluğun böyle olabileceğine inanmıştır. Hayatın anlamını böyle anlamlandırmıştır. Bununla birlikte bireydeki statü endişesi de gittikçe artmaktadır. De Botton (2010) 'Statü Endişesi' adlı eserinde statü endişesini, "yaşamımızı büyük ölçüde yiyip bitirebilecek kadar zararlı ve azılı bir korku" olarak tanımlamaktadır. Çünkü elde edilen statü, çaba harcanmadan, çalışılmadan elde edilmiştir. Ergen (2019) Konya'daki özel bir ilköğretim okulunda eğitim gören 24 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada çocukların büyük bir kısmının interneti, sosyal medyayı ve özelde YouTube'u eğlenmek ve bilgi edinmek amacıyla yoğun bir şekilde kullandıkları ve YouTuberları, kendilerine örnek alarak büyüdüklerinde YouTuber olmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. YouTuber olmak isteyen çocuklar, bu isteklerini genel olarak tanınmak, bilinmek, popüler olmak ve herkes tarafından se-

vilme arzusuyla gerekçelendirmişlerdir. Günümüz gençlerinin emek harcamadan bir yerlere gelme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Köyde yaşayan biri evde çektiği fotoğraflarla New York'ta yaşayan biri gibi kendini göstermeye çalışmaktadır. En kötüsü, kendisi de buna inanmaktadır. Çünkü dünyası dijital dünya. Köy yaşamının keyfini çıkarma aklına bile gelmemektedir. Oysaki köydeki hayatın kalitesi, yaşadığımız dünyada değeri daha da artmakta olmasına rağmen. Köyde yürüyüş yapmak, koşmak ve yemek yeme yerine kente gidip spor salonlarında fotoğraf çekmek veya kentteki bir restoranda yemek yerken fotoğraf çekilmek onun için daha önceliklidir. Model aldığı kişilerin yaşam biçimlerini o kadar içselleştirmiş ki bunun farkında bile değildir. Şeyma Subaşı, gittiği bir restoranda yemek yerken fotoğraf çekerse, o restorana gidip yemek yemek, en azından fotoğraf çekmek, onu model alan kişinin en önemli görevi olur. Aynı durum Justin Bieber için de geçerlidir. 'Latte sevdiğim doğrudur' gibi kendi kültüründen uzak sloganlaşmış cümlelerle fotoğraf paylaşmak, üst düzeyde bir yaşam biçimi göstergesidir. Sanki tüm dünya onun ne sevdiğini, ne sevmediğini takip ediyormuşçasına paylaşım yapıyor. Oysaki yaşamı küresel sermayenin elinde. İnternette en revaçta olan satılık şeylerden birisi kendisidir (Niedzviecki, 2011: s.40). Keyif almadan zorla ayakta durma çabası. Çalıştığı yerden işten atılsa beş parasız ortada kalacak. Ancak az gelikle kendine öyle bir dünya kurdu ki, sanki Şeyma Subaşı. Bugün Şeyma Subaşı'nın geliri servet düzeyinde. Oysa onu model alan kişi geçimini zar zor sağlıyor. Riskli bir dünyayı kabulleniş ve ona hazırlanış süreci de denilebilir. Şeyma Subaşı Türkiye'de sıradan bir insan iken medyatik ve birçok kişinin modeli olan biri olarak değişim gösterdi. Şeyma Subaşı, iktidar ile arası her daim iyi olan Acun Ilıcalı ile birlikte olmuş, ondan bir çocuk dünyaya getirmiş, evlenmiş ve ayrılmış. Gezdiği yerlerden internete koyduğu fotoğraflar ile model alınan biri olmuş. Köyde, kentte, şehirde, kasabada kısaca her yerdeki insan onun gibi yaşamak için onu taklit edip onun gibi yaşıyormuş aurasına girdi. Oysa Subaşı,

gerçeğini yaşarken onu taklit edenler onun gibi yaşadıklarını sanıyorlar. Ya da kendilerini öyle inandırıp çevresindekilerin de inanmasını sağlayıp sosyal çevresinde güçlü bir yer edinme çabası içindedirler.

Kültür Emperyalizmi, Yabancılaşma ve İdeoloji

Kültür emperyalizminin birçok çeşidinden söz etmek mümkündür. Yerel-küresel meselesinin bazı önemli yönleri, kültürel emperyalizm hakkındaki genel ve büyüyen tartışma ve söylemde kendini gösterir (Tomlinson, 1991). 'Emperyalizm' olarak bildiğimiz küresel gücün dağılımı, 1960'lara kadar modern dönemi karakterize etti. 'Emperyalizm'in yerini alan, 'küreselleşme'dir. Küreselleşme, çok daha az tutarlı veya kültürel olarak yönlendirilmiş bir süreç olması bakımından emperyalizmden ayırt edilebilir. 'Küreselleşme' fikri, daha az amaçlı bir şekilde gerçekleşen tüm küresel alanların birbirine bağlılığını ve karşılıklı bağımlılığını önerir (Tomlinson, 1991). Birey, küreselleşen ve kendini yoksullaştıran sisteme isyan etmiyor, çünkü bu sistem ona az da olsa yükselme şansı vermektedir. Bu da onu umutlu kılmakta ve isyanını dizginlemektedir. Yabancılaşma, işte tam da bu noktada başlamaktadır. Kendi yaşadığı bölgeden uzaklaşmakta ve ona dayatılan hayatı neredeyse sorgulamadan kabul etmektedir. Bu dayatma, elbette bir sermaye tarafından yapılmaktadır. Bunun temeli de ekonomiye ve tüketime dayanmaktadır. Dünyanın bir köy olmasını isteyen ve bu yönde reklam yapan küreselleşmeyi savunanlar aslında büyük sermayenin yaygınlaşmasını istemektedir. Küresel sermaye köyde yaşayan sıradan birine ulaşırken, aynı zamanda kentte yaşayan ünlü birine de ulaşmaktadır. Ortak küresel bir kültür yaratma çabası vardır. Bir yerde kültürel emperyalizm gerçekleşmektedir. Her ulaşım, sermayenin gücüne güç katmaktadır. Bu yabancılaşma, sermayenin ürünlerini kullanan ve kolayca yönlendirilebilen tek tip bireylerin doğmasını sağlamıştır. Küreselleşme, yabancılaşma ile birlikte muhafazakarlığı da doğurmuş ve olgunlaştırmıştır. Kısaca, küreselleşme ve onu yaratan sermaye her kesim ve bölgeye ulaşmıştır. Küreselleşmenin dayandığı

neoliberalizm, diğer tüm ideolojileri de yenmiştir. "Küreselleşme bizi kötüye itiyor, kötü modelleri bize sunuyor" diyen muhafazakarlaşan kesim de sermayenin esiridir. "Küreselleşmenin en uğursuz sonuçlarından biri, cemaatçiliği de küreselleştirmesidir. İletişim araçlarının küreselleştiği bir zamanda dinsel aidiyetlerin yükselişi, insanların "küresel kabileler" halinde gruplaşmalarını sağladı, "küresel kabile" deyişi çelişkili görünse de gerçekliği olduğu gibi yansıtıyor" (Maalouf, 2016: s.182).

Küreselleşme, yalnızca çok uluslu, genellikle Amerikalılar, İngilizler ya da Japonlar tarafından işletilen, dünyanın dört bir yanındaki şirketler anlamına gelmiyor. Benjamin Barber'in "McDünyaya karşı Cihad" ifadesi, gerçeği bir parça da olsa yakalıyor (Barber, 1995). Ayrıca, dünyanın en yoksul bölgelerinde doğup yaşayan insanların Ortadoğu'dan, Afrika'dan ve Güneydoğu Asya'dan yağmur gibi yağıp, Londra, Paris, Toronto ve Roma, Madrid ve Amsterdam gibi küresel şehirlerde yığınlar halinde biriktirdikleri bir "ters küreselleşme" de mevcuttur (Benhabib, 2018: 191).

Maalouf (2019: 150) ise günümüz dünyasının dini aidiyet gibi insanları birleştirme iddiası taşıırken aslında tam zıt rolü oynayan "sahte çimentolar" olarak görmektedir.

Eğitim, Küreselleşme ve Kültür

Genel olarak eğitim, toplumdaki "kültürleme" sürecinin bir parçasıdır (Ertürk, 1986). Bu tanıma göre eğitim, kültür aktarımını içeren bir süreçtir. Ancak, günümüzde benimsenen - aslında dayatılan - küresel kültür ile okullardaki eğitim programları arasında bir çelişki vardır. Sonuç olarak okullar, gerçek hayattan kopuktur ve bu durum hem öğrenciler hem de eğitimciler tarafından fark edilmektedir. Peki, o zaman okulların var olma amacı nedir? Bu sorunun yanıtı, gizli program kavramında yatmaktadır. Okullar, resmi programlarının dışında, yani yazılı olmayan birçok davranışı da öğrencilere öğretmektedir. Küreselleşen eğitim sisteminde ahlak, dürüstlük, iş-

birliği gibi değerler sadece kağıt üzerindedir. Okul ve sınıf içindeki iletişim ve etkileşimlerde çocuklar, rekabeti, kopya çekmeyi, bencilliği, adaletsizliği öğrenirler. Aziz Sancar'ın itibar görmediği ve neredeyse hiçbir üretimi olmayan bir kadının ise milyonlarca insan tarafından sosyal medyada takip edilmesi, okul ve gerçek hayat arasındaki çelişkinin en iyi örneğidir. Aynı zamanda çevrenin neye ve kime ödül verdiğinin de en iyi göstergesidir.

Eskiden bir öğrencinin hayatta başarılı olabilmesi için çok çalışması gerekiyordu çünkü hayat zordu. Ancak bugün hayat sadece zor değil, aynı zamanda kötüdür de. 'Kötü Hayat' terimi ne anlama gelmektedir? Kötü hayatın bazı özellikleri şunlardır: Adalet yok, eşitlik yok, emeğe değer verilmiyor ve en önemlisi de 'acıma' ve 'merhamet' yok. Oysaki hemen hemen her ülkede eğitim sistemleri öğrencilere adalet, eşitlik, çalışma disiplini, merhamet ve sadakatten bahsetmektedir. İlginç olan şey ise öğretmenlerin ve öğrencilerin, öğretilenlerin ve ders kitaplarında yazılanların gerçek hayatta geçerli olmadığını bildiğidir. 'Kötü Hayat'ta başarılı olmanın yalan, aldatma, kurnazlık ve çıkarıcılıkla mümkün olduğunu bilmektedirler.

Küreselleşme ile birlikte 'tüketim' artmıştır (Karanfil, 2015). Ancak 'ne tüketileceği', 'ne hızla tüketileceği' ve 'nasıl tüketileceği' gibi soruların cevapları küreselleşmeyi gerçekleştiren egemen güçlerin elindedir. Bunun da en kolay yolu kitle iletişim araçlarıdır. Bugün yaratılan birey, bir 'tüketim kölesi' haline gelmiştir (Illich, 2011). 'Hayat-Okul' çelişkisi neden hala devam etmektedir? Neden okullarımızda hayatla uyumlu olan yalanı, aldatmayı ve iş bitiriciliği öğretmiyoruz? Bu şekilde öğrenciler hayata daha kolay adapte olabilir ve okullar da sıkıcılıktan kurtulup daha eğlenceli bir hale gelebilir. Gatto (2018), okulları birer psikopat olarak tanımlamakta ve şöyle ifade etmektedir:

Öğretmenler, çok ilgili davransalar ve çok ama çok çalışsalar da bu kurum psikopattır, vicdandan yoksundur. Zil çalar ve bir şiir yazma etkinliğinin tam ortasındaki delikanlı def-

terini kapatıp insanların ve maymunların aynı ortak atadan geldiğini ezberlemesi gereken başka bir sınıfa geçer (s, 49).

Aslında okulun her yeri aynı değildir. Sınıfın içi ve dışı farklıdır. Öğretmenin ve ders kitaplarının dışında kalan neredeyse her şey tutarlı değildir. Okul içindeki çetelerle, sınıf içinde okutulan ders kitaplarının çelişkisi buna en iyi örnektir. Küreselleşmenin en önemli özelliği şirin görünmektir. Görüntüsünün gerisinde ise bir kurnazlık vardır. Örneğin, küreselleşen akademik dünyada bir bilim adamı kendini öyle bir tanıtmaktadır ki sanırsınız ondan dürüst, erdemli bir akademisyen dünyada yoktur. Daha sonra o bilim adamının intihal suçu işlediğini duyarsınız. Küreselleşme koşulları insanların akıllarıyla dürüst ve erdemli olma yolunu değil, akıllarıyla kurnaz olma yolunu seçmelerine neden olmaktadır. Eğitim kurumu da bunu destekler nitelikte kurgulanmıştır.

Ataç (2000) us (akıl) ile kurnazlık arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

...Kişioğlunun usu kurnazlığı yendikten sonra başlar. Onu kendi içinde yenmesi, ondan kurtulması gerekir. Us doğruyu arar. Aldanabilir, aldatmaya kalkmaz. Aldandığını, yanıldığını anlayınca da durmaz, bildirir bunu. Usuna değer veren, usça üstün olan kişinin ereği, istediği kendini alkışlattırmak değil, aradığını bulmaktır. Aldanmış, yanılmışsa, aradığını bulamamış demektir, bunu neden söylemesin? Söylememesi, başkalarına karşı da, kendi kendine karşı da eğrilik olur. Us ise eğrilikten kaçır, yalandan kaçır.

Kurnaz aldatmaya çalışır. Doğruyu değil, ancak çıkarını arar. Bunun için yalandan kaçınmaz. Yalan, onun başarıya ermek için başlıca aracı, başlıca savutudur (silahıdır), karşısındakini bir yalanla kandırdı mı, sevinir. Bununla, kendisinin usça karşısındakinden üstün olduğunu saptamış (ispat etmiş) olduğunu sanırız. Oysa salt yalancı olduğunu, yalancılıkta ustalığını göstermiş demektir (s, 182).

Geleneksel olarak eğitim, yoksul kesimlerin sosyal ve ekonomik konumlarını iyileştirmek için bir çıkış yolu olarak görülür ve değişik kesimler arasında eşitleyici bir işlevi vardır. Ancak, neoliberal politikaların etkisiyle, eğitim giderek özelleştirilmiş eğitim kurumlarının kontrolü altına girmiştir (Şenses, 2017). Eğitim, sosyo-ekonomik düzeyi düşük kişiler için artık anlam ifade etmemektedir. Çünkü eğitim kurumları, bireyleri toplumsal hareketlilikle sınıf düzeyinde yükseltme konusunda yetersiz kalmaktadır. Hayallerin daha fazla olduğu neoliberal bir düzenle, umut veren başka kurumlar ve kişiler bulunmaktadır. TV ve internet ortamlarında ülke ve dünya için başarılı işler yapmış bireylerin beğenilmediği ve buna karşılık üretken olmayanların toplum tarafından beğenildiği açık bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, toplumun olumlu bir şekilde pekiştirdiği kişiler ve davranışlar, öğrenciler tarafından daha çok benimsenmekte ve taklit edilmektedir. Bandura (1971) buna "dolaylı pekiştirme" adını vermektedir.

Sonuç

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, günümüz bireyi, kendine küreselleşme ile empoze edilen bir kültürü yaşamak zorundadır. Buna popüler kültür denilebilir. Popüler kültür kavramı yerine daralan kültür kavramını kullanmak daha açıklayıcı olabilir. Gerçekte kültür, bireyin ihtiyaçlarına uygun olarak gelişir. Buna "gerçek kültür/yerel kültür" de diyebiliriz. Birey, yerel kültürü dışlayarak daralan kültür içinde yaşamaya başlıyor. Oysaki bu kültürde mutlu olmak gerçeği değil bir sanırsalı oluşturmaktadır. Günümüz medyası daralan kültürü sunmakta, onaylamakta ve yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Birey de bunu taklit etmektedir. Günümüzde eğitim kurumu da çelişkili biçimde gerçek kültür ile daralan kültür paradoksu içindedir. Daralan kültürde çalışma önemli değil, önemli olan kurnazlıktır. Küreselleşme kurnaz birey istemektedir. Zaten kapitalizm de kurnazlık üzerine kurulmuştur. Öncelikle yaşadığımız dünya bizi hayallerimizin gerçekliğine doğru götürüyor gibidir. Ama gerçek öyle

değil. Hayat, her bir birey için farklıdır. Her bireyin içinde yaşadığı şartlar ve oluşturduğu ihtiyaçlar farklıdır. Küreselleşme ile birlikte herkesin ihtiyacı aynı gibi görünmektedir. Küreselleşmenin kapitalini oluşturması için herkesin ihtiyaçlarını benzer hale getirmesi onun için önemli ve öncelikli bir stratejidir. Nasıl yaşamalıyız? sorusunun en önemli noktası, var olan durum ile hayallerimiz arasındaki farkı bilmek ve gerçekçi düzeyde hareket etmemizdir. Mutluluk, yaşamın temeli ise gerçekler ve hayallerimiz arasındaki uçurumu-uzaklığı bilmemiz ve bu gerçeğe göre yaşamamız gerekir. İnsan kendini öncelikle tanımlamalıdır. Yaşadığı çevre başta olmak üzere donanımı ve yetenekleri ile birlikte. İkinci aşamada ise, bu 'ben'le neler yapabilirim? Hayatta hedeflerim neler olabilir? sorularına yanıt aramalıdır. Yaşadığı çevreye duyarlı olması ve toplum içerisinde kolektif yaşamı benimsemesi, onun mutluluğunun temeli olabilir. "İnsanlar, hayatlarını özerk yaşamazlar. Aradıkları şeylerin çoğu, yalnızca sosyal olarak birbirine bağlı çabalarla elde edilebilir. Bu nedenle bilgi, beceri ve kaynaklarını bir araya getirmeleri, karşılıklı destek sağlamaları, ittifaklar oluşturmaları ve kendi başlarına başaramayacaklarını güvence altına almak için birlikte çalışmaları gerekir" (Bandura, 2002: 270).

Eğitim sisteminin, toplumun değişimini hedef alan bir anlayışla düzenlenmesi; yeniden kurmacılık olarak bilinen eğitim akımının benimsenmesi şarttır. Bozulan toplumun daha ahlaklı, erdemli ve adaletli olmasını sağlamak için toplumla okulun benzer olması, bu nedenle öncelikle toplumun değişmesi ve devamında ilerlemeci eğitim akımına dönüşmesi olabilir. Eğitim programlarının geliştirilmesinde toplumun araştırılması, başat kültürün ortaya çıkarılıp programlara yerleştirilmesi için sosyal antropologlara ihtiyaç vardır. Amerika'da bir eğitim hareketi olarak doğan temellere dönüş (back to basic), bir yeniden kurmacı eğitim akımının oluşmasını sağlamaktadır. Toplumdaki kültürün benimsenmesi ve mutlu olunması, daha sağlıklı bir toplum ve ülke demektir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan popüler kültür ve onun dayattığı hayat dışındaki

hayatı önemsemeyen, aslında yok sayan tüketim kölesi olmuş bir nesil ile mutlu bir birey yaratmak mümkün değildir. Daralan kültür, aslında dayatılan kültürdür. Birey, özne olarak kendi karar ve bilinç dünyasını oluşturmuyor. Bir başka deyişle, neyin normal, neyin radikal olduğunu, aynı zamanda ahlak anlayışının ne olması gerektiğini kendi yaşadığı ülkesini ve aynı zamanda kendi kapasitesinden ayrı bir biçimde oluşturmaktadır. Oysaki kültür, bireyin ihtiyaçları doğrultusunda gelişen davranış ve araçlardır. Burada oluşan ise ihtiyaç sonucu değil, ancak bunlara ihtiyaç duyuyormuş gibi gösterilmektedir. O zaman ihtiyaçlarının gerçek ihtiyaç olmadığı söylenebilir. Demek ki bireye ihtiyaçları başkası dayatmaktadır, o da bunu gerçek sanmaktadır. Bu ihtiyaçlarını giderdiği takdirde mutlu olacağına inanmaktadır. Oysaki küreselleşme, yoksulluk getirmektedir. Çalışmadan bir yerlere gelme çabası bireyi üretimden uzaklaştırmaktadır. Üretimden uzaklaşan birey kendi kimliğini başka özellikleriyle oluşturmaya çalışmaktadır. Bu özellikleri, sahip olduğu din, millet, tarikat vb. yerlerden almaktadır. Oysa bireyin, sen nesin? diye sorulduğu zaman yaptığı işi söylemesi, onun gerçekten bir özne olduğunu hissetmesi önemlidir. Öncelikle bireyin özgürleştirilmesi gerekir. Küreselleşen dünyanın dayattığı ihtiyaçların gerçek olmadığına ve mutluluk getirmeyeceğine inanması önemlidir. Bu bağlamda bireyin yaşam tarzı gerçek ihtiyaçlarını belirlemesiyle oluşur. Bir başka deyişle özgürleşme, bireyin kendini realist bir biçimde değerlendirmesi ve gerçek ihtiyaçlarını belirlemesiyle olur. Bu da bireyin daha özgür olmasına neden olur. Özgürleşen birey, üretime daha çok yönelir ve üretimle kendi kimliğini oluşturur. Özgür eğitim sayesinde gerçek kültürü yaratacak bireylerin yetişmesi mümkündür. Bir kültür aktarımı olan eğitim kurumu, bireyi özgürleştirirken aynı zamanda ortak bir kültürün de oluşmasını sağlamalıdır. Özgür birey kimdir? Ortak kültür nedir? Öncelikle bu soruların yanıtlanması, arzuladığımız yaşam biçimini bize verebilir. Kültür, elbette bireyin içinde yaşadığı sosyal çevre ile ilişkilidir. Her birey farklı çevrelerde (ülke, bölge vb.) yaşadığı için dünyamız-

da çok farklı kültürlerin varlığından söz edilebilir. Bu dünya, bir zenginlik olarak algılanabilir. Bireyin yakın sosyal çevresinden oluşan kültüre yerel kültür, küreselleşme ile oluşan kültüre ise daralan kültür denilebilir. Birey, kendi bölgesindeki okulda aldığı kültürün yerel kültür olması gerekirken, bugün küreselleşen dünyamızda okul programlarının daha çok daralan kültürü aktardığı söylenebilir. Bu nedenle, okul içi etkinliklerinin tüm dünyada benzer olması buna kanıt niteliğindedir.

Bireyin kendi kültürünün dışında bir kültürü zorla alması/ona verilmesi, kendi kültüründen uzaklaşıp yabancılaşması burada önem kazanmaktadır. İlerleyen yıllar içinde kendi kültürünü küçümsemesi ve/veya kendi kültüründen utanması (çekinmesi), yabancılaşmanın en önemli göstergesidir. Amerikan markalarına olan tutku ve tüketim, bir özentiden daha da ileride bir zorunlu yaşam biçimi halini almıştır. Okul, dıştan dayatılan daralan kültür ile yerel kültür arasında sıkışıp kalan çaresiz bir kurum durumundadır. Özellikle geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde, bu durum daha belirgindir. Okul programlarının ABD ve AB ülkelerinden kopyalanması, önemli bir çelişkidir. Daralan kültür ile birlikte, bilek veya bilmeyerek zoraki bir hayatın üyesi olan bireyin özgür olması mümkün değildir. En başta kendi kültürünü yaşama isteği içine düştüğü aşağılık kompleksi yüzünden sürekli gerçekleşmemektedir. "Daha geniş bir çerçeveye aktarılması gereken bir düşünce: Madem ki bugün bütün bir gezegen aynı görüntülere, aynı seslere, aynı ürünlere ulaşabiliyor, bu görüntülerin, bu seslerin, bu ürünlerin bütün kültürleri temsil etmesi, herkesin bunlarda kendini bulması normal olmaz mıydı? Her toplumun içinde olduğu gibi, küresel düzlemde de ötekilerin arasında yaşayabilmek için hiç kimsenin, utançla dinini ya da rengini ya da dilini ya da ismini ya da kimliğini oluşturan herhangi bir öğeyi saklamak zorunda kalacak derecede kendini hakarete uğramış, alaya alınmış, değer verilmemiş, 'umacı gibi gösterilmiş' hissetmemesi gerekirdi. Herkesin başı yukarda, korkusuzca ve hınç duymadan aidiyetlerinin her birini içine sindirmesi gerekirdi." (Maalouf, 2017: 101).

Öğretmenlerin yaşadıkları ve çalıştıkları yerin ekolojik, toplumsal ve ekonomik bağlamını bilmeleri çok önemlidir (Freire, 2019: 175). Öğretmen, öğrencisinin varoluş şartlarını çok iyi bilmelidir. Freire (2019) bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Öğrencilerimin içinde yaşadıkları zorlu gerçeklik ile benim bu gerçekliğe olan yabancılaşım arasındaki mesafe, basit bir fiziki mesafe olarak görülmemelidir. Öğrencilerimin varoluşunu inkar eden bir dünyaya açılmak, benim açımdan, öğrencilerimin var olma hakkını destekleme mücadelesine atılmak demektir. Bir gettoda yaşamak, tek başına, bu mücadelede öğrencilerimin safında yer aldığımı kanıtlamıyor; hatta onlar hesabına etkili olabileme fırsatlarımı azaltıyor bile olabilir (s, 175).

Acaba politik özgürlük, kültür özgürlüğü olmadan mümkün müdür? Çünkü Jefferson'a göre, politik özgürlük sonunda kültür özgürlüğüne yol açacaktı. Politik özgürlük, tek başına yeterli bir şey olarak kabul edildiyse, artık diğer şeylerin zamanla buna eklenme umudunu bugün kolayca besleyemeyiz. Çünkü insanların politik kurumlar dışındaki ilişkileri, yani çalışma, haberleşme, sanat ve din ilişkileri, günlük etkileşimleri, giderek yasaların yönetimi ve kurallarının ifadesini bulan davranışları ve alışkanlıkları ciddi şekilde etkiler (Dewey, 1987: 13-14). Ancak ezilenler, egemenlik yapısına uyum sağlamış ve buna boyun eğmiş oldukları için özgürlüğün gerektirdiği riskleri almaya yeterli hissetmedikleri sürece özgürlük mücadelesinden kaçınacaklardır (Freire, 1972: 31-32).

Kaynakça

- Amin S. (2014). *Küresel virüs: sürekli savaş ve dünyanın amerikanlaştırılması*. (Çeviren: Fikret Başkaya). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ataç, N. (2000). *Günce 1956-1957*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atay, T. (2018). *Görünüyorum o halde varım "Meşhuriyet*

- Çağrı'nda kültür ve insan* (2. Baskı).. İstanbul: Can Yayınları
- Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology an International Review*, 51(2), 269-290.
- Baudrillard, J. (2021). *Tüketim toplumu: söylenceleri/ yapıları* (15. basım),(Çev: Nilgün Tatal ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: toplumsal sonuçları* (4. Baskı). (Çev: Abdullah Yılma). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018a). *İskarta hayatlar: modernite ve safraları*. (Çev: Osman Yener). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2018b). *Kuşatılmış toplum*. (Çev: Akın Emre Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, S. (2018). *Ötekilerin hakları: yabancılar, yerliler, vatandaşlar*. (4. Basım), (Çev: Berna Akkıyıl). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connolly, W. E. (2016). *Hayatın kırılmalılığı*. (Çeviren: Aydın Çavdar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- De Botton, A. (2010). *Statü endişesi* (5. basım). (Çev: Ahu Sıla Bayer) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Dewey, J. (1987). *Özgürlük ve kültür* (3. Baskı), (Çev: Vedat Gönyol). İstanbul Remzi Kitabevi
- Ergen, Y. (2019). Popüler kültürün popüler rol modelleri youtuberlar ilköğretim çağındaki özel okul öğrencileri üzerine bir araştırma, *İnsan & Toplum*, 9(1), 117-153. DOI: 10.12658/M0284
- Ertürk, S. (1986). *Eğitimde program geliştirme* (5. Baskı). Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder, New York.
- Freire, P. (2019). *Özgürlüğün pedagojisi: etik, demokrasi ve medeni cesaret*. (Çev: Gülden Kurt Gevinç). İstanbul: Yordam Kitap.
- Gatto, J. T. (2018). *Aptallaştırın eğitim: okula düşman bir kitap!* İstanbul: Pedagoji Yayınları.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet, Kurtuluş Çareleri*. (Çev: Nilgün Tatal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hari, J. (2022). *Çalınan dikkat: neden odaklanamıyoruz?* (Çev: Barış Engin Aksoy). İstanbul: Metis Yayınları.
- Illich, I. (2011). *Tüketim Köleliği* (4. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Işık, O. (2023). *Eşitsizlikler Kitabı: 2000'ler Türkiye'sinde gelir, tüketim ve değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karanfil, N.(2015). *Küreselleşmenin Tüketim Kültür ve Davranışı Üzerine Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Kongar, E. (1994). *Kültür Üzerine* (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Maalouf, A. (2019). *Uygurılıkların Batışı*. (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2017). *Ölümcül Kimlikler* (44. Baskı). (Çev: Aysel Bora). İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2016). *Çivisi çıkmış dünya* (18. Baskı). (Çev: Orçun Türkay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü*. (Çev: Gökçe Gündüç). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Niedzwiecki, H. (2011). *Ben Özelim*, (Çev: Sibel Erduman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Postman, N. (2019). *Televizyon: öldüren eğlence. Gösteri çağında kamusal söylem* (9. Baskı). (Çev: Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2019). *Sosyoloji kuramları*. (Çeviren: Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage, London.
- Sanders, B. (1999). *Öküzün A'sı: elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin öteki yüzü: yoksulluk (8. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Roscoe, P. (2015). *Harcıyorum öyleyse varım* (Çev: Aydın Çavdar). İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). Sanrı. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Tomlinson, J. (1991). *Cultural Imperialism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Tomlinson, J. (2017). *Küreselleme ve kültür (2. Baskı)*. (Çev: Arzu Eker). İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Turow, J. (2015). *İzleniyoruz: Yeni Reklam Sektörünün Elindeki Kimliğimiz ve Değerimiz*. (Çev.) Mirel Benveniste. İstanbul: Hil Yayınları.